

ШАНОВНІ УЧНІ ТА УЧЕНИЦІ 9-Х КЛАСІВ!

ПЕРЕД ВАМИ - МАТЕРІАЛИ ДО УРОКУ З ОСНОВ ПРАВОЗНАВСТВА. У ДАНОМУ ФАЙЛІ ВИ ЗНАЙДЕТЕ МАТЕРІАЛ ПАРАГРАФУ ПІДРУЧНИКА, А НА СТРІЧЦІ У ХБЮМАН-ШКОЛІ ЗНАЙ ДЕТЕ ПОСИЛАННЯ НА САМОСИТІЙНУ РОБОТУ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЦЬОГО І ПОПЕРЕДНЬОГО УРОКУ.

Тетяна Ремех, Олена Пометун

Основи правознавства 9 клас

§3. ЯКІ ФОРМИ ДЕРЖАВИ ІСНУЮТЬ

1. Що таке державний лад.
2. Які форми державного правління, територіального устрою та політичного режиму існують.

1. Що таке державний лад

Прочитайте наведені вислови і поміркуйте:
Чим різняться держави, описані в кожному з них? Із якими висловками ви погоджуєтесь відразу, а які змушують замислитися?

- «Носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні – народ»
(Стаття 5 Конституції України)
- «Ті держави здатні стати великими, в яких великі малі люди»
(Олександр Довженко, український письменник, кінорежисер)
- «Воля народу – найкращий закон»
(Улісс Грант, 18-й президент США)
- «Держава – це я»
(Людовик XIV, французький король)

Подумайте, як співвідносяться поняття «держава» і «державний лад». Що таке «форма держави»?

Державний лад – це будова держави. На нього впливають соціально-економічні чинники, природні та кліматичні умови, національно-історичні й релігійні особливості, традиції, культурний рівень розвитку суспільства тощо.

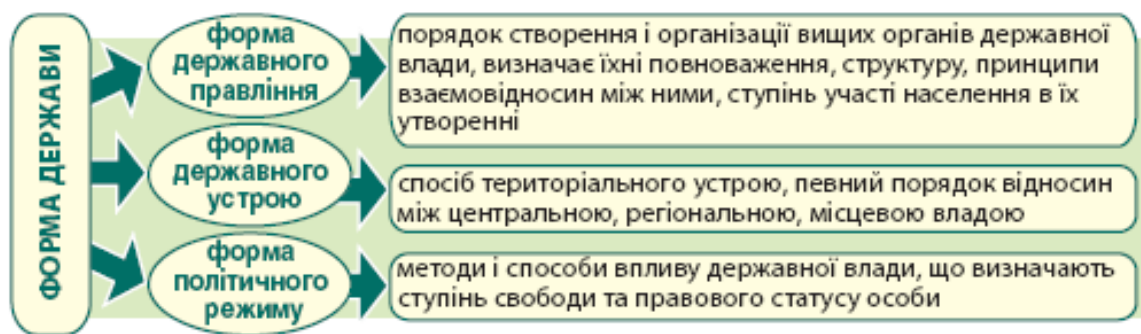
Близьке за значенням до державного ладу поняття «форма держави», що відображає особливості прояву державної влади і взаємодії держави та суспільства.

Щоб ефективно виконувати своє призначення, держава має бути певним чином розбудована й влаштована. Територія, населення, організація влади – це важливі характеристики будь-якої держави. Але кожна з них істотно відрізняється від інших внутрішньою будовою, сукупністю способів організації, устрою і реалізації державної влади, що відображено у формах правління й державного устрою, а також у політичному режимі.

Державний лад – це територіальна організація державної влади, поділ її на певні складники задля управління суспільством; їх взаємозв'язок між собою та вищими (центрально-ми) державними органами.

У групах, використовуючи схему на с. 24, поясніть сутність кожного з елементів форми держави.
Наведіть приклади з історії чи географії, що наочно ілюструють їх зміст.

2. Які форми державного правління, територіального устрою та політичного режиму існують

Оберіть для виконання одне із завдань. Прочитайте фрагмент тексту й обміняйтеся відповідями на запитання з іншими групами. Результати роботи повідомте класу.

Завдання групи 1

Що таке монархія та які її ознаки?

Які є види монархій і чим вони відрізняються?

Поінформуйте інші групи про те, що ви дізналися.

Упродовж кількох століть у світі панувала така форма правління, як **монархія**.

Монархія – форма державного правління, за якої державна влада зосереджена повністю або частково в руках однієї особи – монарха, передається у спадок і не залежить від волі населення.

В історії були різні види монархій: східна деспотія, антична (рабовласницька), феодальна (ранньофеодальна, станово-представницька, абсолютна); конституційна тощо. Монархія панує й нині у понад 40 державах світу. Розрізняють абсолютні (необмежені) та обмежені монархії.

Абсолютна (необмежена) монархія	Обмежена монархія
Державну владу зосереджено в руках монарха. Він веде законодавчу роботу, формує уряд і керує ним, контролює правосуддя та місцеве самоврядування. <i>Приклади: Австро-Угорська імперія за Марії Терезії та Йосифа II, Франція за Людовика XIV.</i>	Владу монарха обмежено конституцією. Парламент формує уряд, який йому підзвітний. Законодавчу роботу виконує парламент. <i>Приклади: Велика Британія, Іспанія, Данія, Швеція, Бельгія, Голландія, Японія та ін.</i>

У сучасному світі абсолютні монархії трапляються вкрай рідко. До них відносять, зокрема, Саудівську Аравію, Оман, ОАЕ, Бахрейн, Катар, Султанат Бруней. Утім, у порівняно чистому вигляді абсолютна монархія збереглася тільки в Омані – там немає конституції й парламенту (чи іншого представницького органу), державне життя спирається на Коран, а султан одночасно є найвищою духовною особою.

Обмежена монархія може бути парламентською, конституційною чи дуалістичною. Сучасні монархії здебільшого парламентські (Японія, Іспанія, Швеція, Данія

та ін.). У дуалістичній монархії існують два центри влади – юридично і фактично владу розділено між урядом, який формує монарх (чи призначений ним прем'єр-міністр), і парламентом. Монарх не залежить від парламенту у сфері виконавчої влади. Він призначає уряд, який відповідає тільки перед ним. Парламент, наділений законодавчими повноваженнями, не впливає на формування уряду та його діяльність. Законодавчі повноваження парламенту обмежені монархом. Він має право вето та право розпуску парламенту. Окремі риси дуалістичної монархії збереглися в деяких сучасних країнах (Султанат Бруней, Кувейт, Катар, Королівство Тонга).

Завдання групи 2

Що таке республіка та які її ознаки?

Які є види республік і чим вони відрізняються одна від одної?

Поінформуйте інші групи про те, що ви дізналися.

В історії існували різні види республік: *антична, середньовічна* (феодальна), *буржуазна, соціалістична*. Республіка за своєю суттю ближча до демократії – в ній громадяни обирають представницькі органи держави, владними повноваженнями наділені виборні органи, виборний глава держави.

До ознак республіки належать: можливість участі громадян в управлінні державою; наявність вищих виборних органів влади; розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову; певна процедура ухвалення рішень вищими органами влади тощо.

Залежно від того, хто формує уряд, кому він підзвітний і підконтрольний, республіки поділяють на: *парламентські, президентські та змішані (президентсько-парламентські й парламентсько-президентські)*.

Республіка – форма державного правління, за якої вищу державну владу здійснює представницький загальнонаціональний орган (парламент), обраний населенням на певний строк.

Парламентська республіка	Президентська республіка	Змішана республіка
Верховна влада належить парламенту, який обирає народ. Парламент: – ухвалює закони; – формує уряд, відповідальний перед ним; – обирає президента або бере участь у його обранні. <i>Приклади: Італія, Греція, Індія, Чехія, Угорщина, Ізраїль, Німеччина, Туреччина.</i>	Президента і парламент обирає народ. Президент: – є главою держави та главою уряду; – формує склад уряду, яким керує і який відповідає перед ним; – має право абсолютного вето щодо рішень парламенту; – може за певних обставин розпустити парламент. Парламент може: – обмежувати дії президента й уряду за допомогою законів і формування бюджету; – відсторонити президента від посади. <i>Приклади: США, Колумбія, Мексика.</i>	Парламент і президента обирає народ. Очолює державу президент, він пропонує склад уряду, який обов'язково має затвердити парламент, або президент призначає уряд, а парламент погоджується з його складом. Уряд відповідає і перед президентом, і перед парламентом. Парламент може: – контролювати уряд за допомогою державного бюджету, винесення резолюції недовіри; – відсторонити президента від посади. <i>Приклади: Франція, Україна, Фінляндія.</i>

Завдання групи 3

Яку державу називають унітарною?

У чому її особливості?

Поінформуйте інші групи про те, що ви дізналися.

За формою державного (територіального) устрою держави поділяють на прості (унітарні) й складні (наприклад, федерація).

Унітарна держава – це єдина централізована держава, територію якої поділено на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають ознак суверенітету.

Унітарну державу характеризує повна політична єдність. У складі такої держави відсутні державні утворення, що мають ознаки суверенітету. В ній єдині: система права і законодавства, конституція, громадянство, судова система, грошова одиниця. У такій державі існує єдина структура апарату держави, що поширює свої повноваження на всю її територію. У міжнародних відносинах унітарна держава постає як єдиний представник.

Унітарні держави бувають централізованими (Швеція, Данія та ін.) і децентралізованими, де регіони мають широку автономію, самостійно вирішують питання, що належать до юрисдикції центральних органів держави (Іспанія, Франція).

Унітарні держави бувають однонаціональними (наприклад, Польща, Болгарія, Японія) або багатонаціональними (наприклад, Україна, Китай, Монголія, Судан). Багатонаціональні держави можуть мати національну або територіальну автономію.

Завдання групи 4

Що таке федерація? Як побудована конфедерація?

Чим ці форми державного устрою відрізняються одна від одної?

Що називають імперією?

Поінформуйте інші групи про те, що ви дізналися.

Федерація – це складне за формою державного устрою утворення. Така держава будується на основі розподілу функцій між її суб'єктами і центром, що зафіксовано в союзній конституції. Наприклад, Німеччина, Індія, Мексика, Канада. Федерації можуть бути побудовані за територіальним (США) або національно-територіальним принципом (Росія).

З уроків історії та географії ви знаєте також про таке складне за державним устроєм утворення, як **імперія**. Вона складається із *метрополії* (власне держави)

Федерація – це союзна держава, до складу якої входять державні утворення (суб'єкти федерації), що мають визначений суверенітет.

та *колоній* (залежних територій). Імперія – це держава, що збільшує свої території за рахунок приєднання захоплених земель. Наприклад, Османська імперія, Британська імперія.

Історії відома й така форма державного устрою, як **конфедерація**. Це союз держав, об'єднаних задля досягнення певних цілей зі збереженням в інших питаннях повної самостійності. Конфедерації – нестійкі й перехідні державні утворення.

Відомі й інші форми асоційованих державних об'єднань, як-от *співдружність, співтовариство, союз держав*. Скажімо, СНД (Співдружність незалежних держав), Європейський Союз, Митний союз тощо. Їхня політична, економічна та юридична природа чітко не визначена.

Завдання групи 5

Що таке політичний режим?

Як розрізняють держави за політичним режимом?

У чому полягають відмінності між ними?

Поінформуйте інші групи про те, що ви дізналися.

Поняття «**політичний режим**» характеризує як методи роботи державних органів, так і можливості й форми діяльності політичних партій, рухів, інших об'єднань громадян. Тому форма політичного режиму – це взаємозв'язки між державою і суспільством.

Існують демократичний і недемократичний політичні режими. За демократичного режиму державну владу реалізують за реальної участі громадян та їхніх об'єднань у формуванні державної політики та утворенні державних органів. Основною ознакою демократичного режиму є законодавче закріплення й дотримання державою (її органами та посадовими особами) прав і свобод людини. Розрізняють консервативний, радикальний, ліберальний демократичні режими.

Для недемократичного (антидемократичного) політичного режиму характерні диктатура групи або партії, одержавлення громадських організацій та громадського життя, мілітаризація суспільства тощо. Він ґрунтується на насильстві держави над людиною, коли значно обмежено (а то й зовсім усунуто) можливості реального впливу громадян та їхніх об'єднань на управління державою, обмежені чи знехтувані основні права і свободи людини. Різновидом такого політичного режиму є, наприклад, тоталітарний режим.

У більшості сучасних держав світу існують ті чи ті різновиди демократичного політичного режиму. Утім, в окремих державах Близького Сходу й Африки зберігаються ознаки недемократичного режиму.

Перевірте засвоєне на уроці

1. Що таке державний лад?
2. Що називають формою держави, які її складники?
3. Які існують види форм державного правління, державного устрою та політичного режиму?
.....
4. Складіть перелік критеріїв (ліній, показників) для порівняння (на ваш вибір) понять: а) абсолютна і обмежена монархія; б) парламентська і президентська республіки; в) унітарна держава і федерація; г) федерація і конфедерація.
5. Проілюструйте основні поняття уроку прикладами сучасних держав.

6. Прочитайте уривок із твору Лесі Українки «Державний лад», виберіть із нього поняття, пов'язані з темою уроку, та поясніть їх.

«Політика – то слово грецьке, і значить воно горожанство, бо колись було, та й тепер воно здебільшого так є, що в городах склалися закони, а села мусили тільки слухати їх, отож усякий заведений по закону лад межі людьми через те звуть горожанським ладом або політичним строєм, хоч воно було б краще назвати громадським або державним ладом, бо не в тім сила, чи в гóроді, чи в селі видумано його перше, а в тім, що він вкоренився у великій громаді людей, що він стався законом для цілої держави».

Домашнє завдання

1. Назвіть нові поняття і терміни теми. Поясніть кілька з них.
2. Заповніть у зошиті схему.

3. Терміни «тоталітаризм», «авторитаризм», «тиранія», «деспотія», «теократія» та «охлократія» почасти використовують як для характеристики політичного режиму, так і для визначення форми правління держави. Скориставшись додатковою літературою або Інтернетом, випишіть у зошит значення 2–3 термінів із названих вище.